

*Басюк Д. І.,
д.е.н., доц., завідувач кафедри туристичного та готельного бізнесу, Національний
університет харчових технологій, м. Київ*

*Барна М. Ю.,
д.е.н., доц., перший проректор, професор кафедри туризму та готельно-ресторанної справи,
Львівський торговельно-економічний університет, м. Львів*

НАУКОВІ ОСНОВИ СТРАТЕГІЧНОГО РОЗВИТКУ ТУРИСТИЧНО-ГОТЕЛЬНОЇ ГАЛУЗІ

Анотація. У статті висвітлено сучасні наукові підходи до управління стратегією розвитку туристично-готельної галузі у регіонах України з урахуванням світових тенденцій індустрії гостинності. На основі аналізу економічних показників розвитку туристично-готельної інфраструктури за період 2011-2016 рр. визначено основні стратегічні напрями підвищення конкурентоспроможності колективних засобів розміщування. Доведено, що необхідною умовою залучення інвестицій у туристично-готельну галузь є її плановість та прогнозованість розвитку, сприятливий інвестиційний клімат регіону, наявність привабливих інвестиційних пропозицій та стабільність економіки країни. Зроблено висновок щодо перспектив подальшого розвитку готельно-туристичної інфраструктури в регіонах України.

Ключові слова: стратегія розвитку, готельне господарство, туристично-готельна інфраструктура, тенденції, інтеграція, інвестиції.

*Basyuk D. I.,
Doctor of Economics, Associate Professor, Head of the Department of Tourist and Hotel Business,
National University of Food Technologies, Kyiv*

*Barna M. Yu.,
Doctor of Economics, Associate Professor, First Vice-Rector, Professor of the Department of
Tourism and Hotel&Restaurant Business, Lviv University of Trade and Economics, Lviv*

SCIENTIFIC BASIS OF TOURISM&HOTEL INDUSTRY STRATEGIC DEVELOPMENT

Abstract. The article highlights modern scientific approaches to management of the tourism&hotel sector development strategy in the regions of Ukraine considering the world tendencies of the hospitality industry. Based on the analysis of economic indicators of tourism&hotel infrastructure development for the period of 2011-2016, the main strategic directions of increasing the competitiveness of collective accommodation facilities are determined. It is proved that the necessary condition for investments attraction in the tourism&hotel industry is its planned and predictable development, favorable investment climate of the region, the presence of attractive investment proposals and the stability of the country's economy. A conclusion is made regarding the prospects of further development of hotel and tourist infrastructure in the regions of Ukraine.

Keywords: development strategy, hotel industry, tourism&hotel infrastructure, trends, integration, investments.

Постановка проблеми. Для забезпечення конкурентоспроможності України на світовому туристичному ринку, інтеграції в міжнародний туристичний простір необхідна державна комплексна стратегія розвитку туристично-готельної галузі на основі врахування сучасних тенденцій сфери гостинності, національних та регіональних пріоритетів, законодавчої, адміністративно-регуляторної та інвестиційної підтримки туристичного потенціалу регіонів.

Розроблення стратегій національної та місцевої туристичної політики, регіональних та муніципальних програм соціально-економічного розвитку, програм комплексного розвитку територіальних громад сприяє ефективному зростанню місцевої економіки, створенню додаткових робочих місць та екологічному балансу території, забезпечує раціональне використання туристично-рекреаційних ресурсів при одночасному розвитку матеріально-технічної бази туристично-готельної інфраструктури, розширенні асортименту та підвищенні якості туристичних послуг.

Стратегія розвитку туризму та курортів до 2026 року, затверджена розпорядженням Кабінету Міністрів України від 16.03.2017 № 168, визначає державні пріоритети туристичної політики у таких напрямках: безпека туристів; нормативно-правове забезпечення; розвиток туристичної інфраструктури; розвиток людських ресурсів; маркетингова політика розвитку туризму та курортів.

Протягом останніх років спостерігається поступове відновлення туристичних потоків на фоні підвищення ролі туризму в формуванні макроекономічних показників, нарощування обсягів реалізації туристичних послуг, покращення іміджу національного туристичного продукту на міжнародному ринку, що узгоджується з державною політикою економічних реформ та курсом на інтеграцію до Європейського Союзу та світового економічного простору. Інституційне становлення туристично-готельної галузі відбувається на основі ефективної інноваційно-інвестиційної діяльності, розроблення та впровадження прогресивних методів і стандартів готельного обслуговування, пошуку інноваційних форм створення туристичного продукту на основі ефективного використання існуючих ресурсів та новітніх технологій.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретико-методологічні засади стратегічного планування та управління на макроекономічному та мікроекономічному рівнях розроблені в працях Ф. Абрамса, І. Ансоффа, П. Друкера, Б. Карлофа, Дж. Куїнна, Г. Міцберга, М. Портера, Г. Саймона, А. Ендрюса, К. Томпсона та ін. Стратегії управління соціально-економічними комплексами територій присвячені ґрунтовні наукові праці вітчизняних учених, зокрема В. Гєсця, З. Герасимчука, Б. Данилишина, Т. Мостенської, І. Федулової та ін.

Питання сталого розвитку туризму через призму стратегічного управління знайшли своє відображення в роботах В. Азара, О. Амоші, Г. Балабанова, М. Біржакова, В. Данильчука, В. Кифяка, М. Круглова, А. Мазаракі, М. Мальської,

Н. Подольчака, Ж. Поплавської, Т. Ткаченко, В. Цибуха, Г. Харріса, Л. Шульгіної.

Дослідження теоретичних та практичних основ управління в сфері готельного господарства презентовані в працях Агафонові Л. Г., Байлика С. І., Банько В. К., Бойко М. Г., Браймера Р., Головка О. М., Кабушкіна М. І., Котлера Ф., Круль Г. Я., Мальської М. П., Нечаюк Л. І., Пуцентейла П. Р., Роглева Х. Й., Ткаченко Т. І., Уокера Дж.

Постійний моніторинг світових та національних трендів є предметом наукового дослідження з огляду на практичне значення науково обґрунтованих підходів до стратегії формування готельно-туристичної інфраструктури в регіонах та визначення стратегічних орієнтирів розвитку туристичної галузі України.

Серед світових трендів туристично-готельної галузі науковці відмічають:

- активне впровадження нових інформаційних технологій та електронних засобів комунікації;
- інвестиційну експансію міжнародних готельних мереж на національні ринки;
- поглиблену орієнтацію на окремі сегменти споживачів та спеціалізацію готельних підприємств;
- зростання уваги до екологічного менеджменту та впровадження екологічно дружніх концепцій та альтернативних джерел енергії;
- підвищення вимог до кваліфікації персоналу, націленість на персоналізацію взаємовідносин з клієнтами;
- перехід від цінової конкуренції до конкуренції за якісними показниками та прагнення до оптимального співвідношення "ціна – якість".

Постановка завдання. Метою статті є науково-теоретичний аналіз сучасних засад стратегічного розвитку туристично-готельної галузі України в контексті розвитку.

Виклад основного матеріалу дослідження. Соціально-економічна нестабільність та військові дії на частині території нашої країни зумовили негативні тенденції розвитку туризму та туристичної інфраструктури в державі у 2013-2016 р.р.

Ключовим показником розвитку туристичної інфраструктури є діяльність колективних засобів розміщування. Протягом 2016 року в Україні функціонувало 4256 закладів розміщування (юридичні особи та фізичні особи-підприємці), що на 85 закладів (2 %) менше порівняно з попереднім роком. При цьому кількість готелів та аналогічних засобів розміщування збільшилася на 56 одиниць і склала 2534, а кількість спеціалізованих засобів розміщування відповідно зменшилася на 141 (7%) підприємство. 216 закладів розміщування в 2016 році не функціонували. Діяльність 1544 закладів має сезонний характер. Кількість місць у закладах розміщування зменшилася з 586,6 тис. у 2013 році до 375, 6 тис. у 2016, тобто на 36%.

Кількість відвідувачів закладів колективного розміщування у 2016 році збільшилася порівняно з 2015 р. на 739,9 тис. осіб, тобто на 17, 2 %, проте ще не досягає рівня 2013 року. Узагальнені показники діяльності колективних засобів розміщення в 2011-2016 роках наведено в таблиці 2.

Основні показники розвитку туристичної інфраструктури України у 2013-2016 р.р.

№	Показник	2013	2014 ¹	2015	2016
1	Кількість іноземних громадян, які відвідали Україну – усього ²	24671227	12711507	12428286	13333096
2	Кількість туристів, обслугованих суб'єктами туристичної діяльності України – усього	3454316	2425089	2019576	2549606
3	Кількість суб'єктів туристичної діяльності, од. у тому числі	5692	3885	3182	3506
3.1	Туроператорів	945	667	500	552
3.2	Турагентів	4270	3069	2547	2803
3.3	суб'єктів, що здійснюють екскурсійну діяльність	373	149	135	151
4	Середньооблікова кількість штатних працівників, осіб	15377	11513	9588	10412
5	Дохід від надання туристичних послуг, млн. грн.	6496,6	5565,9	5015,3	11935,6
6	Усього колективних засобів розміщування, в тому числі	6411	4572	4341	4256
6.1	готелів та аналогічних засобів розміщування	3582	2644	2478	2534
6.2	спеціалізованих засобів розміщування	2829	1928	1863	1722
7	Кількість місць, тис.	586,6	406,0	402,6	375,6
8	Кількість розміщених осіб, тис.	8303,1	5423,9	5779,9	6544,8

Джерело: 5;6;7;8.

Дохідність колективних засобів розміщування в 2016 році склала 8 983 381,0 4 тис. грн. без ПДВ, акцизів і аналогічних платежів, що на 7 % відсотків менше, ніж у 2015 році. Основна частина доходу була отримана від продажу номерів - 524 992,5 тис. грн. При цьому рентабельність діяльності складає 10,8%.

Оцінювання концентрації та локалізації послуг колективних засобів розміщування у регіонах України у 2016 р. показало, що коефіцієнт локалізації більший за одиницю у Дніпропетровській, Запорізькій, Київській, Львівській, Миколаївській, Полтавській, Рівненській, Тернопільській, Хмельницькій областях і в м. Києві. Це означає, що названі області ефективніше використовували колективні засоби розміщування для надання послуг гостинності. Крім того, можна припустити, що в цих

регіонах переважають засоби розміщення з більшим номерним фондом.

Значення коефіцієнта концентрації послуг колективних засобів розміщування свідчить про достатньо рівномірний характер розподілу послуг із розміщення у регіонах України.

При оцінці регіонів України за найбільшими обсягами надходжень від сплати туристичного збору до місцевих бюджетів у 2016 р. до ТОП-5 увійшли: м. Київ – 34,7%, Львівська – 15,6%, Одеська – 13,6%, Івано-Франківська – 4,2%, Закарпатська – 4,1% області. Подібна ситуація спостерігається за показниками зростання обсягу туристичного збору до місцевих бюджетів у 2016 р., зокрема до ТОП-5 увійшли: м. Київ – на 50,1%, Львівська – на 42,3%, Одеська – на 50,8%, Херсонська – на 75,7%, Івано-Франківська – на 45,3% області.

Таблиця 2

Колективні засоби розміщування в Україні

Роки	Кількість колективних засобів розміщування, од.			Кількість місць, тис. од.	Кількість розміщених, тис. осіб		
	усього	у тому числі		усього	усього	у тому числі у	
		готелів та аналогічних засобів розміщування	спеціалізованих засобів розміщування			готелях та аналогічних засобах розміщування	спеціалізованих засобах розміщування
2011	5882	3162	2720	567,3	7426,9	4656,8	2770,1
2012	6041	3144	2897	583,4	7887,4	4983,9	2903,5
2013	6411	3582	2829	586,6	8303,1	5467,8	2835,3
2014 ¹	4572	2644	1928	406,0	5423,9	3814,2	1609,7
2015 ¹	4341	2478	1863	402,6	5779,9	4297,2	1482,7
2016 ¹	4256	2534	1722	375,6	6544,8	5037,1	1507,7

¹ Без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим, м. Севастополя та частини зони проведення антитерористичної операції.

Джерело: [6]

Як бачимо, стійкий ринок попиту на послуги проживання в усіх регіонах України ще не сформувався. Розвиток у країні ділової активності, насамперед малого і середнього бізнесу, а також туристичної активності, зокрема внутрішнього туризму, визначатиме пропозиція номерів, ціна яких еквівалентна 20-30 доларів на добу. В сучасних умовах базою розвитку туристичного та готельного ринку можуть стати готелі, орієнтовані саме на такі тарифи.

Серед ключових проблем засобів розміщування є застарілість матеріально-технічної бази готельних підприємств, високий рівень енергоспоживання, низький рівень завантаженості, невідповідність ціни та якості, адже лише 181 готель в Україні пройшов сертифікацію на категорійність [248; 336].

У готельному господарстві України на сучасному етапі склалася парадоксальна ситуація: з одного боку, – недостатня забезпеченість країни готельними підприємствами, з іншого, як свідчать статистичні дані, їх недозавантаженість. Так, якщо у країнах Західної Європи на кожну тисячу осіб населення припадає 20...30 місць у готелях різних категорій, то в столиці України – Києві – цей

показник становить більш як 6 місць, а в середньому по Україні – лише 3,9 місця на тисячу мешканців. Разом із тим, уже існуюча база закладів розміщення завантажена недостатньо, залишається низьким коефіцієнт завантаження номерного фонду (коефіцієнт використання місткості). Коефіцієнт використання місткості колективних засобів розміщування незначно відрізняється для готелів та аналогічних засобів та спеціалізованих засобів розміщування: 0,23 та 0,39 відповідно. Серед готелів та аналогічних засобів розміщування у лідерах за коефіцієнтом використання місткості гуртожитки для приїжджих (0,32), готелі (0,23). Найгірше використання місткості у хостелах, де відповідний коефіцієнт становить 0,20.

В європейських готелях середнє завантаження номерного фонду знаходилося на рівні 65...67%, в Україні – 19...41 %. Економічні підрахунки свідчать, що рівень завантаження готелів у розмірі 25 % є критичною межею, зменшує інвестиційний потенціал підприємств, обмежує можливості модернізації та підвищення якості обслуговування.

Колективні засоби розміщування у регіонах України, 2015-2016 рік

Регіони	2015			2016			
	Усього	У тому числі		Усього	У % до 2015 року	У тому числі	
		готелі та аналогічні засоби розміщування	спеціалізовані засоби розміщування			готелі та аналогічні засоби розміщування	спеціалізовані засоби розміщування
Україна	4341	2478	1863	4256	98	2534	1722
АР Крим	...	...	...	...		...	...
Області							
Вінницька	99	75	24	80	80,1	60	20
Волинська	139	66	73	137	98,5	61	76
Дніпропетровська	253	139	114	254	100,3	138	116
Донецька	139	44	95	126	90,6	46	80
Житомирська	77	58	19	83	107,8	70	13
Закарпатська	268	213	55	256	95,5	211	45
Запорізька	311	86	225	376	120,9	114	262
Івано-Франківська	230	200	30	257	111,7	227	30
Київська	158	87	71	176	111,4	115	61
Кіровоградська	67	41	26	52	77,6	30	22
Луганська	27	23	4	29	107,4	23	6
Львівська	331	273	58	343	103,6	287	56
Миколаївська	287	66	221	261	90,9	74	187
Одеська	647	250	397	583	90,1	232	351
Полтавська	139	105	34	109	78,4	76	33
Рівненська	59	46	13	58	98,3	45	13
Сумська	55	34	21	57	103,6	37	20
Тернопільська	68	57	11	70	102,9	59	11
Харківська	192	123	69	172	89,6	108	64
Херсонська	259	70	189	240	92,7	92	148
Хмельницька	87	70	17	88	101,1	71	17
Черкаська	119	75	44	124	104,2	80	44
Чернівецька	94	87	7	86	91,5	69	7
Чернігівська	65	43	22	53	81,5	35	18
Міста							
Київ	171	147	24	186	108,8	165	21
Севастополь	...	...	...				

Джерело: [7]

**Діяльність колективних засобів розміщування за типами
в Україні (2016 р.)**

Види колективних засобів розміщування	Кількість колективних засобів розміщування, од.	У них		Середня місткість КЗР
		кількість місць	кількість розміщуваних, осіб	
Усього	4 256	163178	6 544 759	88,3
Готелі та аналогічні засоби розміщування	2 534	89 843	5 037 075	53,6
у тому числі				
Готелі	1 703	72 860	4 332 043	59,9
мотелі	139	1 018	101 300	28,4
хостели	40	180	52 552	39,4
кемпінги	14	202	8 218	50,6
агротелі	-	-	-	-
гуртожитки для приїжджих	90	6 059	181 178	76,7
туристичні бази, гірські притулки, студентські літні табори, інші місця для тимчасового розміщування	548	9 524	361 784	37,9
Спеціалізовані засоби розміщування	1 722	73 335	1 507 684	139,2
у тому числі				
санаторії	172	38 866	428 503	297,8
дитячі санаторії	107	12 508	112 463	154,7
пансіонати з лікуванням	12	976	15 632	183,2
дитячі заклади оздоровлення цілорічної дії, дитячі центри	17	4 227	39 763	322,7
санаторії-профілакторії	63	8 910	65 947	157,3
бальнеологічні лікарні, грязелікарні, бальнеогрязелікарні (включаючи дитячі)	3	470	3 323	196,3
будинки відпочинку	11	140	8 559	108,6
пансіонати відпочинку	62	890	65 956	200,4
бази відпочинку, інші заклади відпочинку (крім турбаз)	1 265	6 267	762882	109,9
оздоровчі заклади 1-2 денного перебування	10	81	4 656	102,1

¹ Без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим, м. Севастополя та частини зони проведення антитерористичної операції.

Джерело: [6].

Результати аналізу показали, що важливою проблемою готельного господарства в регіонах є неоптимізована структура готелів і аналогічних засобів розміщення. Так, у 2016 р. структура закладів готельного господарства загалом по

Україні охоплювала: 1703 готелі, 139 мотелів, 40 хостелів, 14 кемпінгів, 90 гуртожитків для приїжджих, 548 туристичних баз та інших місць для тимчасового розміщування. Аналіз показав, що є регіони, в яких і сьогодні зовсім немає мотелів,

хостелів, кемпінгів, гуртожитків для приїжджих і туристських баз, гірських притулків, студентських літніх таборів та інших місць для тимчасового розміщення. Така ситуація вказує на те, що готельному господарству в багатьох регіонах ще є куди розвиватися. Особливо привабливими для туристів, зокрема іноземців, є кемпінги, адже значна частина подорожує на автомобілях, і тоді важливі місця для авто. На сьогодні в Україні нараховується всього 14 кемпінгів, зокрема 6 у Херсонській області, 3 в Івано-Франківській та по одному у Волинській, Запорізькій, Миколаївській, Сумській та Черкаській областях. Усі інші 17 регіонів і м. Київ не мають кемпінгів. Особливо це важливо для столиці та гірських регіонів з великим туристичним напливом (Закарпатська, Львівська та Чернівецька області).

Створення нових об'єктів готельної інфраструктури та модернізацію існуючих закладів гальмує загальний несприятливий інвестиційний клімат в Українській державі, складність бюрократичних процедур погодження та реалізації архітектурно-будівельних проєктів. Важливим показником потенціалу розвитку туристично-готельної інфраструктури є інвестиції в дану галузь. Дані таблиці 5 показують, що в Україні у цілому обсяг інвестицій в індустрію гостинності збільшується, лідерами є м. Київ, Львівська та Закарпатська області.

Необхідною умовою залучення інвестицій є плановість та прогнозованість розвитку галузі, сприятливий інвестиційний клімат регіону, наявність привабливих інвестиційних пропозицій та

стабільність економіки країни. Для цього розробляються перспективні та короткотривалі планові документи, серед яких Стратегічний план економічного розвитку з пріоритетом залучення інвестицій, Комплексні програми розвитку туристично-готельної галузі регіонального масштабу, складаються інвестиційні паспорти з переліком інвестиційних проєктів та пропозицій різного господарського спрямування. Для ефективної інвестиційної діяльності в Україні створюється система супроводу стратегічних інвесторів.

Активізації інвестицій у готельно-туристичний бізнес сприяє прийняття Закону України "Про концесії", встановлення ряду пільг по оподаткуванню для будівництва готелів.

Висновки і перспективи подальших досліджень у даному напрямі. Таким чином, аналіз стану розвитку туристично-готельної галузі дозволяє окреслити основні напрями стратегічного розвитку та спланувати системні заходи щодо сталого розвитку туризму та курортів, подолання наявних негативних тенденцій, створення ефективних умов для роботи підприємств, установ та організацій туристично-готельної галузі, а саме:

- створення сприятливого інвестиційного клімату для розвитку і модернізації туристично-готельної інфраструктури;
- підтримка малого та середнього підприємництва в сфері гостинності, забезпечення чесної конкуренції;

Таблиця 5

Обсяги капітальних інвестицій у галузі тимчасового розміщення й організації харчування за 2010-2016 роки¹

Показники	Значення показника за роками						
	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Обсяги капітальних інвестицій у галузі тимчасового розміщення й організації харчування, млн грн	1033,2	1572,7	2264,9	1476,8	1482,0	1393, 0	1438, 1
У % до загального обсягу капітальних інвестицій	0,6	0,7	0,8	0,6	0,7	0,5	0,4
Індекси капітальних інвестицій, у % до попереднього року	100	117,6	119,5	72,1	103,1	67,4	103,2

¹ Без урахування тимчасово окупованої території АР Крим і м. Севастополя, за 2014 рік, також без частини зони проведення антитерористичної операції.

Джерело: 9;10

– впровадження ефективної інноваційної діяльності, розроблення та впровадження прогресивних методів і стандартів туристичного і готельного обслуговування, пошуку інноваційних форм і методів створення туристичного продукту на основі ефективного використання існуючих туристичних ресурсів;

– розширення міжнародної співпраці в туристично-готельній галузі, гармонізація українського законодавства з нормативними актами ЄС;

– підвищення якості готельних послуг, впровадження світових стандартів готельного обслуговування;

– впровадження інноваційних технологій будівництва, інформаційного забезпечення, енергозбереження тощо.

ЛІТЕРАТУРА

1. Закон України “Про туризм”: (офіційний текст) / Верховна Рада України. – К. : Парламентське вид-во, 2015. – 96 с.

2. Послуги туристичні. Засоби розміщування. Загальні вимоги.: ДСТУ 4268:2003. – 10 с.

3. Послуги туристичні. Засоби розміщення. Терміни та визначення: ДСТУ 4527:2006. – [Чинний від 2006-10-01]. – К. : Держспоживстандарт України, 2006. – 28 с.

4. Послуги туристичні. Класифікація готелів : ДСТУ 4269:2003. – 13 с.

5. Статистичний бюлетень Мережа суб’єктів туристичної діяльності [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua>.

6. Статистичний бюлетень Мережа колективних засобів розміщування [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>.

7. Статистичний бюлетень Колективні засоби розміщування в Україні у 2016 році [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>.

8. Статистичний бюлетень “Туристичні потоки в Україні” [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>.

9. Статистичний збірник “Капітальні інвестиції в Україні” у 2010-2015 роках [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/publ6_u.htm.

10. Статистичний бюлетень “Капітальні інвестиції в Україні за 2016 рік” [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/publ6_u.htm.

REFERENCES

1. Zakon Ukrainy “Pro turizm”: (ofitsijnyj tekst) / Verkhovna Rada Ukrainy (2015), Parlaments'ke vyd-vo, K., 96 s.

2. Posluhy turystychni. Zasoby rozmischuvannia. Zahal'ni vymohy.: DSTU 4268:2003, 10 s.

3. Posluhy turystychni. Zasoby rozmischennia. Terminy ta vyznachennia: DSTU 4527:2006. Chynnyj vid 2006-10-01. (2006), Derzhspozhyvstandart Ukrainy, K., 28 s.

4. Posluhy turystychni. Klasyfikatsiia hoteliv : DSTU 4269:2003, 13 s.

5. Statystychnyj biuleten' Merezha sub'ektiv turystychnoi diial'nosti, available at : <http://www.ukrstat.gov.ua>.

6. Statystychnyj biuleten' Merezha kolektyvnykh zasobiv rozmischuvannia, available at : <http://www.ukrstat.gov.ua>.

7. Statystychnyj biuleten' Kolektyvni zasoby rozmischuvannia v Ukraini u 2016 rotsi, available at : <http://www.ukrstat.gov.ua>.

8. Statystychnyj biuleten' “Turystychni potoky v Ukraini”, available at : <http://www.ukrstat.gov.ua>.

9. Statystychnyj zbirnyk “Kapital'ni investysii v Ukraini” u 2010-2015 rokakh, available at : http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/publ6_u.htm.

10. Statystychnyj biuleten' “Kapital'ni investysii v Ukraini za 2016 rik”, available at : http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/publ6_u.htm.